

Леонтій ВОЙТОВИЧ

УГОРСЬКА ПОЛІТИКА ГАЛИЦЬКИХ КНЯЗІВ ЧАСІВ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА І ЛЕВА ДАНИЛОВИЧА (1205–1301)

Зроблено першу в історіографії спробу аналізу головного напрямку зовнішньополітичної діяльності галицьких князів у XIII ст. – відносин з Угорським королівством. Використано латиномовні джерела, на які раніше дослідники не звертали уваги. Запропоновано періодизацію відносин за ознаками змін їх характеру і пояснення причин, зокрема не вдалих спроб анексувати Галицьку землю, або ж повністю підпорядкувати її Арпадам.

Ключові слова: угорська політика, Галицька земля, Данило Романович, Лев Данилович, Бела IV, Стефан V, Ласло Кун.

Проблеми галицько-угорських відносин у XIII ст. належать до найактуальніших в історії Галицько-Волинської держави¹, але досліджені вони тільки побіжно. Їх неможливо зрозуміти, не звернувши уваги на особливість галицького боярства та його відмінність від боярства сусідніх земель. В останні роки відповідні дослідження проводить чимало істориків, зокрема Сергій Пашин², Олександр Головко³, Олександр Майоров⁴,

¹ *Ісаєвич Я.* Галицько-Волинська держава / Я. Ісаєвич. – Львів, 1999. – С. 15.

² *Пашин С.* Галицкое боярство XII–XIII вв. / С. Пашин // Вестник Ленинградского государственного ун-та им. А. С. Пушкина. Серия 2: история, языковедение, литературоведение. – Ленинград, 1985. – Вып. 4. – С. 15–21; *Его же.* Червонорусские акты XIV–XV вв. и грамоты князя Льва Даниловича. – Тюмень, 1996; *Его же.* Генеалогический комментарий к копиям грамот Льва Даниловича // Исследования по русской истории. Сборник статей к 65-летию проф. И. Я. Фроянова / [отв. ред. В. Пузанов]. – Санкт-Петербург; Ижевск, 2001. – С. 125–140.

³ *Головко О.* Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. / О. Головка. – Киев, 1988. – С. 88–92; *Його ж.* Боярська “фронда” в Галичі // Пам’ять століть. – 2002. – № 5. – С. 52–59; *Його ж.* Галицька держава Ростиславичів в історії Центрально-Східної Європи // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2005. – С. 87–131; *Його ж.* Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. – Київ, 2006; *Його ж.* Галицький період діяльності князя Мстислава Мстиславича Удатного // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2007. – Вып. 7. – С. 71–93; *Його ж.* Князь Володимирко Володаревич – перший володар об’єднаного Галицького князівства // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2007. – Вып. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 90–97; *Його ж.* Війна за “галицьку спадщину” (1187–1189) // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2010. – Вып. 3. – С. 116–132.

⁴ *Майоров А.* Бояре и община Галича в событиях 50–70-х годов XII в. / А. Майоров // Вестник Санкт-Петербургского государственного ун-та им. А. С. Пушкина. Серия 2: история, языковедение, литературоведение. – Санкт-Петербург, 1995. – Вып. 4. – С. 3–15; *Его же.* Бояре и община Юго-Западной Руси в событиях 1187–1190 гг. (к проблеме внутриобщинных отношений в домонгольский период) // Средневековая и новая Россия. Сборник научных статей к 60-летию

Андрій Петрик⁵, Олег Мазур⁶, Мирослав Волощук⁷, Петро Стефанович⁸, Віталій Нагірний⁹, Адріан Юсупович¹⁰. Однак більшість із них залишають остронь або на

- проф. И. Я. Фроянова. – Санкт-Петербург, 1996. – С. 226–243; *Его же*. Об этапах развития внутриобщинных отношений в Древней Руси (на примере истории Юго-Западной Руси XI – начала XIII вв. // Гуманитарное знание на пороге XXI века. – Ижевск, 1997. – С. 157–158, 191–192; *Его же*. Борьба Даниила Романовича за галицкий стол с венграми в конце 20 – начале 30-х гг. XIII в. Ч. 1: Галицкая община и князь Даниил // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета им. А. С. Пушкина. Серия 2: история, языковедение, литературоведение. – Санкт-Петербург, 1999. – Вып. 3. – С. 3–14; *Его же*. Борьба Даниила Романовича за галицкий стол с венграми в конце 20 – начале 30-х гг. XIII в. Ч. 2: Галицкая община и король Андрей // Там же. – Санкт-Петербург, 2000. – Вып. 2. – С. 3–17; *Его же*. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – Санкт-Петербург, 2001.
- ⁵ *Петрик А.* Боярські політичні угруповання та їх роль у процесі становлення Галицько-Волинської держави / А. Петрик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2000. – Вып. 4. – С. 60–64; *Його ж.* До історії боярських родин Кормильчичів, Доброславичів та Дядьковичів // Там само. – 2001. – Вып. 5. – С. 29–45; *Його ж.* До історії боярства та боярських родів Перемишльської землі // Там само. – 2002. – Вып. 6. – С. 105–117; *Його ж.* До питання становлення боярських родів у період княжіння династії Романовичів // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 137–142; *Його ж.* Бояри та церква Галичини й Волині крізь призму літописних та археологічних досліджень // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – Вып. 7. – С. 80–103; *Його ж.* Ідеологія галицького боярства та її вплив на трансформацію Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2004. – Вып. 8. – С. 46–58; *Його ж.* Угорська партія в контексті політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2005. – Вып. 9. – С. 181–193.
- ⁶ *Мазур О.* Володислав Кормильчич: Шлях до княжого столу / О. Мазур // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2004. – Вып. 6. – С. 118–129; *Його ж.* “Demetrius Detko, provisor seu capitaneus terrae Russiae” (інститут “старійшини” у політичному житті Галицької землі другої чверті XIV ст.) // Семінарії “Княжі часи”. – Львів, 2002. – С. 19–20.
- ⁷ *Волощук М.* Обстоятельства казни в 1210 г. Игоревичей Черниговских: актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений начала XIII в. / М. Волощук // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – Санкт-Петербург, 2007. – № 1–2. – С. 105–112; *Його ж.* “Вокняжение” галицьке Володислава Кормильчича (1210–1214 рр., з перервами): міфи та реальність // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вып. 15. – С. 38–48; *Його ж.* До питання про етнічне та соціальне походження Судислава (Бернатовича?) // Прикарпатський вісник НТШ. – Івано-Франківськ, 2008. – № 1(1). – С. 127–145; *Його ж.* “Вокняжѣние” галицьке Володислава Кормильчича (1210–1214 рр., з перервами): міфи і реальність // Acta Posoniensia. – Bratislava, 2009. – V. 10: K životnému jubileu Zuzany Ševčíkovej. – S. 99–113; *Його ж.* Доброслав Судич: спроба біографічного нарису // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2010. – Вып. 2. – С. 20–31; *Його ж.* Судислав de genere ludan. Спроба генеалогічно-біографічної реконструкції // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 2010. – Т. 260, кн. 1. – С. 257–273; *Його ж.* “Філя древле прегорды” / Fila Supruniensis. Маловідомі сюжети з історії Галицької землі першої половини XIII століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вып. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 189–196.
- ⁸ *Стефанович П.* “Верность” в отношениях князя и дружины на Руси XII–XIII вв. // П. Стефанович // Древняя Русь. – 2008. – № 1(31). – С. 72–82; *Его же*. Отношения князя и знати в Галицком и Волыском княжествах до конца XII в. // Средневековая Русь / [отв. ред. А. Горский]. – Москва, 2007. – Вып. 7. – С. 120–220.
- ⁹ *Nagirnyj W.* Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264 / W. Nagirnyj. – Kraków, 2011.
- ¹⁰ *Jusupović A.* Elity ziemi halickiej i włodziemskiej w czasach Romanowiczów (1205–1269). Studium prozopograficzne. Praca doktorska / A. Jusupović. – Warszawa, 2010; *Його ж.* Причинки до

маргінесі проблеми вивчення особливостей саме галицького боярства, які відрізняли його від боярства інших земель, зокрема волинського. Проте власне галицьке, не змушене мандрувати за своїми князями з уділу на уділ, а навпаки, з моменту появи Ростиславичів, зацікавлених в його підтримці, збільшуючи надані бенефіції (*кормління*) і трансформуючи їх у феоди (*отчини*), перевищувало могутністю удільних князів сусідніх земель. Через родинні й економічні контакти з угорським баронством, воно взувалося на його ідеали обмеження та розподілу королівської влади, зафіксовані в “Золотій буллі” короля Андрія II¹¹. Саме існування розвиненої феодальної системи в Галичкій землі й було визначальним чинником галицько-угорських контактів¹². З іншого боку, поліетнічна держава Арпадів, володарі якої були пов’язані родинними зв’язками з попередньою галицькою династією, маючи вдалий досвід угорсько-хорватської унії, не могла не спробувати використати сприятливу кон’юктуру для підпорядкування сусідньої Галицької землі.

Угорсько-галицькі відносини часів Данила Романовича з огляду політики галицьких князів умовно можна поділити на два етапи: боротьби за Галицьку спадщину (1205–1238) та переходу від конфронтації до тісного політичного союзу (1238–1264).

У першому етапі також умовно можна виділити шість фаз.

Перша фаза тривала від загибелі князя Романа Мстиславовича поблизу Завихвоста 19 червня 1205 р. до народження принца Бели 29 листопада 1206 р. Раптова, неочікувана і до кінця незрозуміла навіть для сучасників загибель галицько-волинського князя¹³ спричинила приплив ентузіазму у противників, спершу готових навіть об’єднатися для розподілу його спадщини. Усі можливі претенденти відразу ж спробували поборотися з юними синами Романа. Першим відреагував Рюрик Ростиславович. Довідавшись про смерть колишнього зятя, він негайно покинув монастир, куди потрапив після насильного постриження з волі колишнього зятя, і зайняв Київ. Його послі виїхали до чернігівського князя Всеволода Святославовича Чермного. Визнання Рюрика і мир куплено ціною передачі Білгорода братові Всеволода – Глібові Святославовичу. Київські війська і половці вирушили на Галич уже восени 1205 р. Заворушилися родичі бояр, яких Роман прогнав з Галича. У цій

просопографії еліти Галицької і Володимирської земель (1205–1263). Проблеми індивідуалізації постатей // Записки НТШ. – Т. 260, кн. 1. – С. 88–104; *Ejusdem*. Mirosław-Piastun i Mirosław Halicki w przekazach Kroniki halicko-wołyńskiej // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 769–783; *Ejusdem*. Wpływ halickiego otoczenia książęcego na “władzę” w pierwszej połowie XIII w., na przykładzie Sudysława // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 5. – С. 145–162; *Ejusdem*. Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (1205–1269). – Warszawa, 2012.

¹¹ *Исаевич Я.* Галицько-Волинська держава... – С. 15.

¹² *Александрович В.* Король Данило Романович / В. Александрович, Л. Войтович. – Львів, 2013. – С. 28–37.

¹³ *Войтович Л.* Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. Войтович. – Біла Церква, 2006. – С. 488–489; *Майоров А.* Поход Романа Мстиславича 1205 года: в Саксонию или в Польшу? / А. Майоров // Вопросы истории. – 2008. – № 11. – С. 36–48; *Його ж.* Про останній похід Романа Мстиславича (у контексті зовнішньо-політичних зв’язків Галицько-Волинського князівства) // Записки НТШ. – Львів, 2008. – Т. 256. – С. 7–31; *Головко О.* Останній похід князя Романа Мстиславича в джерелах та історичній думці / О. Головко // Український історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 28–48; *Nagirmij W.* Polityka zagraniczna... – S. 121–145.

ситуації вдова Романа – княгиня Єфросинія¹⁴ зробила єдино можливий крок: негайно зустрілася з угорським королем Андрієм II в Сяноку. Мачуха Єфросинії, друга дружина візантійського василевса Ісаака II Ангела, угорська принцеса Маргарита-Марія після осліплення та ув'язнення чоловіка в 1195 р. не зійшла з політичної арени. Олексій III Ангел, який скинув брата, мусив рахуватися з цією красивою й активною жінкою. Через неї він намагався нормалізувати союз з Угорщиною і вона ж виступила ініціатором шлюбу Єфросинії з Романом Мстиславовичем у 1200 р. Не бачачи іншої можливості, овдовіла княгиня вдалася до угорського короля, який через мачуху був їй ще й дядьком.

Андрій II, не вагаючись, прибув до Сянока, продемонструвавши беззастережне визнання прав племінниці та її синів. Зустріч закінчилася підтвердженням союзу. Угорський король “приаьль бо бѣ Данила како милога сѣа своего”¹⁵ і прислав на допомогу війська з воеводами – “Мокъа великаго слѣповокого и Корочюна Вълпта и сѣа его Витомира и Благиноу”¹⁶. Судячи з воєначальників, військо спішно зібрано в закарпатських комітатах Спіші та Земплині, тобто ближче до кордонів.

Галицьких бояр загибель князя Романа також заскочила зненацька. Тому партія противників його вдови, лідери якої перебували в еміграції, не встигла зорганізуватися до підходу угорського війська. Битва на березі Серету біля Микулина закінчилася перемогою Рюрика Ростиславовича, але галицько-волинське військо організовано відступило до Галича. Сутичку біля самого Галича, в якій ледь не загинули союзники Рюрика Ростиславовича – половецькі хани Котян і Сомогур Сутойовичі, виграли прихильники вдови Романа. Рюрик Ростиславович мусив відійти до Києва.

Судячи з тексту літопису, Андрій II ще остаточно не визначився щодо майбутніх стосунків із внучатим племінником. На цьому етапі він ніби справді був готовий тільки допомогти Єфросинії відстояти спадщину чоловіка. Приймаючи Данила як *сина*, угорський король, не маючи прямого спадкоємця, одруживши галицько-волинського князя зі своєю єдиною на той час спадкоємицею Марією, міг розраховувати на майбутню унію з Галицько-Волинською державою¹⁷, що значно би збільшило престиж і розширило межі королівства. Живим прикладом була недавня спроба візантійського василевса Мануїла I Комнина зробити своїм спадкоємцем батька Андрія II, тоді принца Белу (майбутнього Белу III), одруживши його зі своєю донькою Марією. Цій спробі завадило народження в 1169 р. сина Олексія. Василевс змінив плани: одружив Белу з сестрою своєї дружини, антиохійською принцесою Агнесою. Той зберіг візантійський титул цезаря і з допомогою Візантії здобув угорський престіл, присягнувши не воювати з Візантією до смерті свого племінника Олексія II¹⁸.

Тим часом претенденти на галицьку спадщину владнали внутрішні протиріччя. Ольговичі на осінньому снемі 1206 р. у Чернігові знайшли компроміс між старшою і молодшою гілками династії: молодша зберегла тільки Курськ, Рильськ і Путивль в

¹⁴ Див.: *Майоров О.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат / О. Майоров. – Біла Церква, 2011. – Т. 2. – С. 327–382; 399–472.

¹⁵ *Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей.* – Москва, 2001. – Т. 2. – Стб. 717.

¹⁶ Там же. – Стб. 717.

¹⁷ *Махновець Л.* // *Літопис Руський / Л. Махновець.* – Київ, 1989. – С. 371.

¹⁸ *Chaladon F.* Jean II Comnène (1118–1143) et Manuel Comnène (1143–1180) / F. Chaladon. – Paris, 1912. – P. 486–492; *Moravcsik Gy.* Pour une alliance bizantino-hongroise / Gy. Moravcsik // *Byzantion*, 1933. – Т. 8. – P. 555–568.

обмін на підтримку претензій нащадків Ігоря Святославовича на Галицьку землю¹⁹. Бояри Кормильичі, яких прогнав князь Роман, повернувшись з еміграції, згуртували навколо себе партію противників Романовичів, й та вислала до Ігоревичів посланців, закликаючи поборотися за дідівську спадщину²⁰. За умов, коли угорський король став на сторону Романовичів, бояри не бачили іншого виходу: прихід чужих Ольговичів давав їм надію на реалізацію програми поділу влади з князями. За наявного розкладу інтересів угорський король завагався. Перевага була на боці опонентів²¹. Проти боротьби з такими сильними противниками була і королева Гертруда. Андрій II почав переговори з переяславським князем Ярославом Всеволодовичем, сподіваючись домовитися про союз із його батьком – владими́ро-суздальським князем Всеволодом Велике Гніздо, який не міг довго залишатися байдужим до подій на заході Русі. За таких обставин вірні вдові Романа волинські бояри вмовили її переїхати до Володимира. Угорська залага також покинула Галич, але король попередив галицьких бояр щодо передачі князівства Ярославові Всеволодовичу. Два тижні прихильники угорської партії чекали на князя, а той очікував рішення батька. Чутки про можливий наступ суздальських Мономаховичів трохи затримали Ольговичів та Рюрика. Але побачивши, що Всеволод Велике Гніздо не готовий до активної підтримки сина, в якого не було жодних прав на цю землю (він був племінником останнього галицького князя з династії Ростиславовичів), вони виступили на Галич. Переяславська рать перейшла Дніпро, але самотужки далі йти не наважилася.

У червні 1206 р. Володимир Ігоревич без проблем зайняв галицький престіл, а Роман Ігоревич – у Звенигороді. Ігоревичі навіть пішли далі, змусивши вдову Романа покинути Володимир й утвердивши в ньому з допомогою тамтешніх бояр Мстибога, Манчуку і Никифора, яких надихав галицький приклад, свого брата Святослава Ігоревича²².

Без сумніву, на зміну позиції угорського короля вплинуло народження сина Бели й спричинена ним зміна матримоніальних планів.

Друга фаза – від народження принца Бели 29 листопада 1206 р. до повернення Галича в 1211 р. Угорський король не відмовився від ідеї угорсько-галицької унії, про що свідчить прийнятий титул короля Галіції і Лодомерії²³. Поява в Галичі та на Волині Ольговичів, які утвердилися і в Києві, його явно не влаштовувала. Вдова Романа надалі змушена була орієнтуватися на угорську допомогу. Взимку 1207 р. вона прибула до двору краківського князя Лешка Білого, якого теж не влаштовували зміни в Галицькій і Волинській землях. Лешко вислав до Угорщини посольство на чолі з В'ячеславом Лисим, закликаючи короля Андрія II підтримати Романовичів. Єфросинія з молодшим сином Васильком залишилася у Кракові, а Данила з пестуном Мирославом вислала в Угорщину до двору Андрія II. Тут Данило Романович і залишився, виховуючись у товаристві трохи молодшого майбутнього

¹⁹ *Войтович Л.* Княжа доба на Русі. Портрети еліти / Л. Войтович. – Біла Церква, 2006. – С. 32–33.

²⁰ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 717–718.

²¹ *Волощук М.* Угорські військові кампанії у Галичину на початку XIII ст.: основні цілі та характер перебігу / М. Волощук // *Вісник національного університету “Львівська політехніка”*. – Львів, 2006. – № 571. – С. 99–104.

²² *Ипатьевская летопись...* – Стб. 723.

²³ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / [ed. G. Fejer]. – Budaë, 1829. – Т. 3. – Vol. 1. – P. 31–32.

угорського короля та свого свата Бели IV, де й вивчив угорську мову. Андрій II був готовий об'єднати Галицько-Волинську землю з Угорщиною на зразок Хорватії персональною унією на основі визнання її галицьким боярством²⁴ або ж домогтися утвердження на галицькому престолі покійного ставленника.

Тим часом молодший з Ігоревичів – Роман, який (як син Ярославівни) вважав галицьку спадщину своєю, через лідерів угорської партії галицького боярства налагодив стосунки з угорським королем та одержав від нього допомогу²⁵. Восени 1207 р. він прогнав брата з Галича. Водночас Лешко Білий з братом Конрадом без особливих зусиль зайняли Володимир і захопили в полон Святослава Ігоревича. Спершу Лешко віддав столицю Волині родичу Інгварові Ярославовичу, але, відчуваючи незадоволення місцевої знаті через порушення її прав, передав місто белзькому князю Олександрові Всеволодовичу, змусивши його наділити Василька Романовича. Юний князь вже одержав від Лешка Берестейське князівство. Олександр виділив Василькові ще й Белз, але зі складу князівства вивів Червенську волость, передавши її своєму молодшому братові Всеволоду²⁶.

Промахами Ігоревичів скористався Рюрик Ростиславович й повернув Київ. Втручання Лешка Білого у справи Волині спричинило міжусобицю в ній. А заходи Романа Ігоревича, який пробував приборкати галицьке боярство, прискорили спротив останнього. Володислав Кормильчич домовився з угорською партією, яку очолював інший лідер галицького боярства – Ілля Щепанович. Вони встановили контакти з угорським королем. Останній давно чекав на такий розвиток подій. Палатин Бенедикт Бор з угорським військом зненацька підійшов до Галича. Напевно, змовники відкрили йому коротший шлях через карпатські перевали. Князя Романа Ігоревича захопили в лазні (1210)²⁷.

Почалася реалізація плану угорсько-галицької унії. Однак дуже скоро угорська залога вступила в конфлікт із галичанами. Бенедикт Бор (*бор* – з угорської *вино*) виявився нестриманим, особливо до жінок. Окремі бояри, невдоволені угорським правлінням, звернулися до пересопницького князя Мстислава Німого – соратника і двоюрідного брата Романа Мстиславовича. Але коли пересопницька дружина стала біля Галичиної могили, навпроти дитинця, бояри відмовилися допомагати. Вождь проугорської партії Ілля Щепанович насмішковано заявив Мстиславові: “...княже, оуже еси на Галицини могылѣ посѣдѣлъ тако и в Галичѣ кнажилъ еси”²⁸. Ці події теж потрібно віднести до 1210 р.

Тим часом Ольговичі досягли компромісу з Рюриковичами. Всеволод Чермний одержав Київ, Рюрик Ростиславович взамін у пожиттєве володіння – Чернігів, Переяславське князівство повернулося суздальським Мономаховичам. Розпочалися переговори і щодо Рязанської землі. На Різдво 1210 р. із тюрми відпустили єпископа Арсенія та рязанських княгинь²⁹. Тепер Ольговичі могли

²⁴ Шушарин В. Складывание и оформление... – С. 143.

²⁵ Мирослав Волошук закінчує монографію стосунків галицької та угорської еліт у XIII–XIV ст., де ця проблема широко висвітлена.

²⁶ Ипатьевская летопись... – Стб. 723–724.

²⁷ Котляр М. Данило Галицький / М. Котляр. – Київ, 1979. – С. 36.

²⁸ Ипатьевская летопись... – Стб. 722.

²⁹ Монгайт А. Рязанская земля / А. Монгайт. – Москва, 1961. – С. 354.

знову зайнятися проблемою галицької спадщини. Тим більше, що Романові Ігоревичу вдалося визволитися з угорського полону, а Святославі Ігоревичу – з польського.

Заручившись допомогою, Ігоревичі наприкінці 1210 р. легко опанували Галицьку землю. Бенедикт Бор втік за Карпати. Володимир Ігоревич сів у Галичі. Роман знову здобув Звенигород, а Святослав – Перемишль. Ізяслава Володимировича батько посадив у Теребовлі³⁰. Відчуваючи підтримку решти клану Ольговичів і великого князя Всеволода Чермного, Ігоревичі скерували до Угорщини посольство на чолі з путивльським князем Всеволодом Володимировичем задля вноормування відносин.

Почуваючи себе впевненіше, Ігоревичі розпочали реалізацію програми приборкання могутнього галицького боярства. Першим її етапом було роздроблення землі знову на чотири частки, другим – репресії проти лідерів боярської опозиції. При цьому загинули Ілля Щепанович, Юрій Витанович та ще 500 бояр. Володислав Кормильчич, Судислав та Пилип зуміли втекти до Угорщини. Їхні володіння роздали сіверським дружинникам³¹.

Втративши дідівські маєтності, боярські лідери згадали про Романовичів. Юний Данило Романович усе ще перебував при дворі Андрія II, який і надалі бачив його потенційним зятем³². Король постійно розглядав можливості повернути його на галицький престіл, бо посилення Ігоревичів не входило до угорських планів. Тому на прохання галицьких бояр Андрій II надав допомогу Данилові Романовичу. Угорське військо очолювали палатин Пот, воєводи Петро Турович, Банко, Міка (Міклош) Бородатий, Лотохарот (Ласло Харот?), Мок'ян (*Мок'я великий сліпоокий*, учасник походу 1205 р.?), Тибрець (Тібор) та Марцел.

У 1211 р. угорська рать з юним Данилом Романовичем підійшла до Перемишля. Володислав Кормильчич звернувся до перемишльської еліти: "...братє пошто смьшлаетеса не сии ли избиша втци ваши и братью вашу а инфи имѣние ваше разграбыша и дщери ваша даша за рабы ваша а вчъствии вашими владѣша инии пришелци то за тѣхъ ли хочете дшю свою положити"³³. Цими словами боярського лідера літописець висловив усі причини, які штовхнули бояр до Романовичів: вони втрачали свої феоди, а з ними й усі надії. За таких обставин юний Данило і його владна мати були спасінням.

Перемишльські бояри здали місто, а князя Святослава Ігоревича видали угорському воєводі. Поблизу Звенигорода, на Білці, розгорнулася велика битва. Роман Ігоревич відчайдушно оборонявся. Йому на допомогу надійшли половці. Із Волині до Данила Романовича прямували дружини князів Василька Романовича, Олександра Всеволодовича, Інгваря Ярославовича та Мстислава Німого. Підійшла і польська допомога. Це не залишає сумнівів, що похід угорського війська був погоджений із княгинею Єфросинією та волинськими князями. Роман вирвався зі Звенигорода і почав збирати допомогу, але біля Шумська його схопили. Лише тоді звенигородці здали місто князеві Данилу Романовичу.

³⁰ Ипатьевская летопись... – Стб. 723.

³¹ Там же. – Стб. 723–724.

³² Там же. – Стб. 723.

³³ Там же. – Стб. 724.

Володимир Ігорович із сином Ізяславом покинули Галич та Теробовлю і втекли до Києва. Їх переслідували до р. Нізди, де Ізяслав Володимирович змушений був залишити навіть нав'ючених коней.

Данило Романович увійшов до батькової столиці. Водночас з угорцями та дружинами галицьких бояр до Галича вступили й волинські війська, з якими прибула княгиня Єфросинія. Тоді ж в Успенському соборі в Галичі відбулося урочисте поставлення князя Данила Романовича на престіл. Літописець спеціально зазначив, що “король же Андрѣи не забы любви своеѣ первыѣ иже имѣаше ко братоу си великому князю Романови но посла воа своеѣ и посади сѣа своего в Галичи”³⁴. Тобто, угорський король відновив чинність домовленостей з княгинею Єфросинією в Сяноку, далі розглядаючи юного Данила своїм сином.

Друга фаза закінчилася на користь вдови Романа та її синів.

Третя фаза – від боярського перевороту наприкінці 1211 р. до загибелі королеви Гертруди 13 вересня 1213 р. Фактично, влада поверталася княгині Єфросинії, яка покладалася насамперед на вірне волинське боярство: першим на коронаційних урочистостях у Галичі був володимирський боярин В’ячеслав Товстий.

На перших порах галицьке боярство і його новий лідер Володислав Кормильчич (напевно, син кормильця останнього князя з гілки Ростиславовичів – Володимира Ярославовича) насолоджувалися своєю помстою. Вони викупили від угорського палатина Пота князів Ігоровичів й у вересні 1211 р. повісили їх у Галичі, мстячи за терор та винищення галицького боярства. Разом із князями повісили й дружину Святослава Ігоровича – Ярославу Рюриківну, доньку Рюрика Ростиславовича. Цей небувалий в історії факт розправи над князями показав силу галицького боярства³⁵.

Домігшись такого нечуваного тріумфу, галицьке боярство не мало наміру ділити владу з удовою князя Романа Мстиславовича. Після відходу військ угорського короля та волинських князів бояри відважилися на переворот. Вони наказали княгині покинути Галич. Данило, який після тривалого перебування в Угорщині спершу не впізнав матері, тепер не хотів залишитися без неї. Хлопчик заплакав, а шумавинський тіун Олександр потягнув коня, на якому сидів княжич, за вуздечку. Юний Данило вихопив меча, щоб ударити тіуна, але тільки поранив коня. Мати поспішила втихомирити сина і вмовила його залишитися в Галичі, а сама виїхала в Белз до молодшого Василька³⁶. Малолітній Данило Романович залишився номінальним галицьким князем й, фактично, заручником бояр.

³⁴ Ипатьевская летопись... – Стб. 724.

³⁵ Див.: *Волошук М.* Угорські військові кампанії у Галичину на початку XIII ст.: основні цілі та характер перебігу / М. Волошук // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу. – Івано-Франківськ; Галич, 2006. – С. 64–72; *Його ж.* Угорські військові кампанії у Галичину на початку XIII ст.: основні цілі та характер перебігу // Вісник... – С. 99–104; *Його ж.* Проблема легітимізації влади... – С. 16–21; *Його ж.* Обстоятельства казни... – С. 105–112; *Його ж.* Проблема васальної (?) підлеглості князів Ігоровичів чернігівських від угорського короля Ендре II: джерела, історіографія, коротка постановка проблеми // Український історичний збірник. – Київ, 2008. – Вип. 11. – С. 18–25. У цих працях загалом правильно й детально показано події. Щоправда, автор схильний перебільшувати роль угорського короля, розглядаючи Ігоровичів і лідерів галицького боярства як вірних угорських васалів.

³⁶ Ипатьевская летопись... – Стб. 727.

Літопис однозначно пояснює причини перевороту і реакцію на нього угорського короля: "...вставивши и оу невѣрны Галичань Володиславимъ свѣтомъ хотяща бо княжити сама. Оувѣдавъ король в изгнаньи ея съжалиси"³⁷. Княгиня поїхала до Угорщини і взимку 1212 р. угорське військо на чолі з королем знову ввійшло до Галича. З іншого боку наступали волинські дружини князя Василька і його нового сюзерена – волинського князя Інгваря Ярославовича. "...король... приведе ятровь свою, велику княгиню Романовую"³⁸. Становище було відновлено. Вожді галицького боярства Володислав, якого король звинуватив у вигнанні княгині і спробі захопити престіл, Судислав та Філіп були схоплені "и моученоу бывшю"³⁹. Судислав, який, вірогідно, мав словацькі корені та якісь володіння в Угорському королівстві⁴⁰, зумів відкупитися ("много имѣниѧ давъ... же во злѧ премениса рекше много злата давъ")⁴¹.

Володслава Кормильчича "вковаше ведоша и во Оугры"⁴². Проте його брати Яволд та Ярополк зуміли втекти і переконати пересопницького князя Мстислава Німого заново поборотися за галицький престіл. При підході пересопницької дружини галицькі бояри знову підняли бунт і княгиня-вдова з Данилом Романовичем та боярином В'ячеславом Товстим мушили вкотре втікати до Угорщини. До Галича вступила дружина Мстислава Німого. Скориставшись із таких змін, від Василька Романовича відібрали Белз. Олександр Всеволодович віддав його братові – червенському князю Всеволодові. Василькові залишився тільки невеличкий Каменецький уділ у Східній Волині, куди він вирушив із пестуном Мстиславом.

Король Андрій II знову зібрав рать і наприкінці літа 1213 р. виступив до Галича. Мабуть, Володислав зумів якось домогтися прощення і його відпустили. Можливо, княгиня в такий спосіб спробувала знайти компроміс із галицьким боярством. Але біля Лелесового монастиря (нині с. Лелес на лівому березі р. Латориці поблизу Требішова у Словаччині⁴³) змовники, яких очолював палатин Бенедикт Бор, спробували вбити короля. У столиці 13 вересня 1213 р. вбили королеву Гертруду, а її юний брат, калочський архієпископ Бертольд ледве врятувався втечею. Тому король мусив негайно повернутися і зайнятися приборканням змовників.

Князь Мстислав Німий, довідавшись про похід угорського короля, покинув Галич і повернувся до Пересопниці. Цими обставинами скористався Володислав Кормильчич. Він залишив королівський табір із галичанами, вирушивши до Галича, і, як стверджує літопис, "вкнажися и сѣде на столѣ"⁴⁴.

Третю фазу однозначно виграло галицьке боярство.

Четверта фаза – від вересня 1213 р. до серпня 1219 р. – відзначалася поступовим відходом від угорської орієнтації і прагматизмом у відносинах, який диктували умови князювання боярського лідера Володслава Кормильчича, переорієнтацією

³⁷ Ипатьевская летопись... – Стб. 727.

³⁸ Там же.

³⁹ Там же. – Стб. 728.

⁴⁰ *Волощук М.* Судислав de genere ludan. Спроба генеалогічно-біографічної реконструкції / М. Волощук // Записки НТШ. – Львів, 2010. – Т. 260, кн. 1. – С. 257–273.

⁴¹ Ипатьевская летопись... – Стб. 728.

⁴² Там же.

⁴³ Літопис Руський. – С. 556.

⁴⁴ Ипатьевская летопись... – Стб. 729.

Угорщини на угорсько-польський союз, закріплений у Спіші 1214 р. династичною угодою, і появою галицького короля Калмана. Закономірним результатом стала підтримка претензій Мстислава Удатного, союз з яким скріпив шлюб Данила Романовича з Анною Мстиславівною⁴⁵.

П'ята фаза тривала від серпня 1219 р. до літа 1234 р. Утвердження Мстислава Удатного в Галичі призвело до відвертої конфронтації з Угорщиною – аж до військових дій у 1220–1221 рр. та 1226 р. Мстислав Удатний не зміг справитися з галицькими лідерами Судиславом та Глібом Зеремійовичем, які зіштовхнули його із зятем. Угорська партія схилила князя до угоди з королем, скріпленою шлюбом іншої доньки з угорським принцом Андрієм, який мав успадкувати Галицьку землю. Знову галицьке боярство переграло і своїх князів, й угорського короля. У ході цих подій Данило Романович 1230 р. повернув собі Галич, програв війну 1232 р., знову повернув Галич у 1233 р. і втратив його в 1234 р. На цій стадії зазнали повного провалу й угорські плани щодо Галицької землі: щоразу як тільки угорський король пробував нав'язати свою модель унії, галицьке боярство легко позбувалося угорської опіки⁴⁶.

Шоста фаза – від літа 1234 до 1237 р. – виявилася найдраматичнішою. Сколившись поразкою Данила Романовича і його союзника київського князя Володимира Рюриковича в боротьбі з чернігівським князем Михайлом Всеволодовичем та київським претендентом Ізяславом Мстиславовичем, нові боярські лідери Молибоговичі, яких свого часу пощадили Романовичі, хитрістю виманили з Галича Василька Романовича і впустили до міста військо чернігівського князя. У 1235 р. Михайло Всеволодович організував проти Романовичів коаліцію, до якої, крім Ізяслава Мстиславовича, болохівських князів та половців, увійшов ще й мазовецький князь Конрад. Обидві сторони почали шукати підтримки угорського короля.

Данило Романович зважився на радикальніший крок. У 1235 р., після смерті угорського короля Андрія, в Сейкешфегерварі відбулася коронація Бели IV, під час якої колишній галицький король Калман ніс меч, а Данило Романович провадив за вуздечку королівського коня⁴⁷. Цей епізод біографії Данила Романовича виявився дискусійним. Інтерпретації розходяться від цілковитого заперечення самого факту (М. Дашкевич, Д. Зубрицький, І. Шараневич), замовчування (В. Пашуто, М. Котляр), сумнівів щодо його значення (М. Грушевський, І. Крип'якевич) до беззаперечного визнання Данила Романовича угорським ленником (М. Карамзін, Б. Хоман, М. Волощук)⁴⁸. О. Майоров, вважаючи, що князь Данило Романович формально визнав себе васалом угорського короля, справедливо вбачав причину в пошуках військової підтримки проти Михайла Всеволодовича та його сина, звертаючи увагу

⁴⁵ Ипатьевская летопись... – Стб. 732.

⁴⁶ Див.: Головка О. Політика Королівства Угорщина щодо Південно-Західної Русі у першій половині XIII ст. / О. Головка // Міжнародні зв'язки України. Наукові пошуки і знахідки. – Київ, 2006. – Вип. 15. – С. 151–169.

⁴⁷ Ипатьевская летопись ... – Стб. 776; Scriptorum rerum Hungaricarum ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum / [ed. E. Szentpetery]. – Budapest, 1937. – Vol. 1. – P. 467.

⁴⁸ Див.: Лабунька М. Князь Данило Галицький і коронація угорського короля Бели IV (Чин: Officium Stratoris) / М. Лабунька // До джерел. Збірник наукових на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 560–561; Волощук М. Даниил Галицкий и Бела IV: к реконструкции русско-венгерских отношений 30-х годов XIII в. / М. Волощук // Rossica Antiqua 2006. Исследования и материалы. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 331–341.

на те, що водночас Василько Романович просив допомоги поляків⁴⁹. Ще стриманіше сприйняв цю ситуацію О. Головка. Він, по суті, відкинув можливість прийняття васалітету, але слушно привернув увагу до того, що стосунки з угорським королем не розвивалися в тому напрямі, в якому хотів руський князь перед поїздкою до Угорщини. Це змусило Данила згодом вдатися до багатоходової дипломатичної комбінації у Центральній Європі⁵⁰. Мирослав Лабунька, дослідивши сам чин ведення коня під час урочистих церемоній (*Officium Stratoris*), вказав на висновки Ріхарда Гольцмана, який вважав, що цей елемент коронаційного церемоніалу був виявом пошанування і визнання високого значення, а не ленної залежності, яку символізував чин стремена (*Officium Strepae*), коли провідник тримав стремено вершника, до чого був зобов'язаний ленник. Як приклад дослідник навіть чин *Officium Stratoris* у 1210 р. королів Данії та Норвегії щодо короля Швеції, який не привів до васалітету цих володарів⁵¹. М. Лабунька також зробив висновок, що Данило Романович не став ленником угорського короля⁵². Але, вдовольнивши його амбіції, Данило Романович домігся того, що той у 1236 р. зайняв нейтральну позицію в галицькому конфлікті, відмовившись від заручин своєї доньки з Ростиславом Михайловичем⁵³.

Ще раніше Данило Романович вигідно використовував у відносинах з Угорщиною родинні зв'язки з австрійськими герцогами Бабенбергами. Леопольд VI фон Бабенберг мав за дружину Феодору з Ангелів, племінницю візантійського василевса Ісаака II Ангела, доньку його молодшого брата Іоана⁵⁴. Мати герцога Фрідріха II Бабенберга, як і її сестра – друга дружина Романа Мстиславовича, довший час була регентшею і визначала політику Австрії. Обидві сприяли зближенню інтересів своїх держав. Тому й австро-угорські війни збігаються із загостренням стосунків Романовичів з Угорщиною. Фрідріх II та Данило Романович через матерів були двоюрідними братами. Крім політичних вигод, у союзі не останню роль відігравали й родинні зв'язки⁵⁵. Герцог Фрідріх II вступив у конфлікт із матір'ю, яка намагалася і далі спрямовувати його політику. Зрештою, син прогнав колишню регентшу і та звернулася по захист до імператора. Можна не сумніватися, що герцогиня з відповідним посланням звернулася і до сестри Єфросинії, матері князя Данила Романовича, яка і в монастирі впливала на сина. Як встановив О. Майоров, у конфлікті, що назрівав, Данило Романович відмовився підтримати герцога Фрідріха II, за що отримав від імператора 500 марок сріблом як компенсацію за

⁴⁹ Майоров А. Галицко-Волынская Русь... – С. 585–589.

⁵⁰ Головка О. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О. Головка. – Київ, 2006. – С. 303–304.

⁵¹ Holzmann R. Zum Stator- und Marschalldienst, zugleich eine Erwiderung / R. Holzmann // Historische Zeitschrift. – 1931. – Bd. 145. – S. 322–323.

⁵² Лабунька М. Князь Данило Галицький... – С. 554–561.

⁵³ Котляр М. Данило Галицький / М. Котляр. – Київ, 2001. – С. 85.

⁵⁴ Thiele A. Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte / A. Thiele. – Frankfurt-am-Main, 1993. – Bd. 1. – Taf. 116, 204; Schwennike D. Europäische Stammtafeln: Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Neue Folge / D. Schwennike. – Frankfurt-am-Main, 1998. – Bd. I.1. – Taf. 39, 85; Scheibelreiter G. Die Babenberger / D. Schwennike. – Wien; Köln; Weimar, 2010. – S. 278.

⁵⁵ Войтович Л. Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. / Л. Войтович // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 2006. – Вип. 56. – С. 263–273.

похід до Австрії. На думку російського вченого, Данило Романович, після пошуків контактів з імператором у 1235 р. був на з'їзді у Відні в 1237 р., де й отримав королівську корону від Фрідріха II Гогенштауфена⁵⁶. Хоча цього і не визнав папа, сам факт урівнював Данила Романовича із Белою IV і давав певні підстави для унормування стосунків із другом дитинства.

Однак цим поспішили скористатися Ольговичі, пропонуючи союз проти Романовичів. Тут Данило Романович показав себе блискучим дипломатом. Демонструючи готовність виступити проти Угорщини на підтримку герцога Фрідріха II, який повернув собі Відень, він домогся нейтральної позиції Бели IV щодо Ростислава в обмін на нейтралітет Романовичів у його конфлікті з австрійським герцогом⁵⁷. Це забезпечило можливість остаточно повернути Галич у 1238 р.

Перший етап угорсько-галицьких відносин загалом закінчився на користь Данила Романовича. Успіхи Угорщини були тимчасовими й ідея угорсько-галицької унії провалилася.

Другий етап угорсько-галицьких відносин за Данила Романовича також можна поділити на дві фази, що мали свої особливості, виходячи із прагматизму політики, яку чимало дослідників намагаються подати як неухильне дотримання угорського васалітету.

Перша фаза тривала від 1238 до 2 червня 1247 р. Для неї характерні спроби Романовичів перейти від конфронтації до рівноправного союзу з відмовою Угорщини від підтримки претендентів. Спершу Бела IV, незважаючи на монгольську загрозу, відмовився від пропозицій союзу⁵⁸ і підтримати претензії Ростислава Михайловича, за якого угорський король видав свою доньку Анну⁵⁹. Спроба силою посадити претендента в Галичі закінчилася поразкою під Ярославом 17 серпня 1245 р.⁶⁰ Але упродовж 1245–1247 рр., висилаючи посольства до папи Інокентія IV, зацікавленого в нормалізації відносин правителів держав вздовж нових кордонів Золотої Орди, Романовичі не змогли домогтися поступу від угорського короля⁶¹. Лише проблема австрійської спадщини через загрозу переходу Австрії до чеських Пшемислідів змусила Белу IV визнати невдачу своєї політики щодо Галицької землі. 2 червня 1247 р. Ростислав Михайлович одержав Славонію⁶², чим продемонстровано відмову від боротьби за галицьку спадщину.

Друга фаза – з липня 1247 і до смерті короля Данила на початку червня 1264 р. – розпочалася з укладання союзу, скріпленого шлюбом князя Лева Данило-

⁵⁶ Майоров А. Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 32–52; Його ж. Невідомий епізод 1237 року у взаєминах князя Данила Романовича з імператором Фрідріхом II // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 4. – С. 180–186.

⁵⁷ Головка О. Корона Данила Галицького... – С. 313–314.

⁵⁸ Ипатьевская летопись... – Стб. 787.

⁵⁹ Там же. – Стб. 794; Wertner M. Az Árpádok czaládi története / M. Wertner. – Nagybeczkerek, 1892. – 463–475 old.

⁶⁰ Ипатьевская летопись... – Стб. 804–805.

⁶¹ Umiński J. Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII wieku a papież Innocenty IV / J. Umiński. – Lwów, 1922. – S. 91.

⁶² Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / [ed. G. Fejer]. – Budae, 1829. – Т. 4. – V. 1. – P. 447, 454.

вича і Констанції Белівни у Зволені⁶³. У цьому союзі сторони виходили із власних інтересів. Хоча звинувачення Бели IV в тому, що під час боротьби за австрійську спадщину він не надав потрібної підтримки Романові Даниловичу, здається, безпідставне. До компромісного миру, який закінчився на користь Пшемисла II Оттокара в 1254 р.⁶⁴, сторони підштовхнув папа Інокентій IV, зацікавлений в мирі перед загрозою нового монгольського вторгнення. Роман Данилович, повернувшись з Австрії, у 1254 р. одержав від литовського короля Міндовга в лен Новогрудське князівство, очевидно, як компенсацію за відмову від австрійського престолу⁶⁵.

Бела IV не підтримав Данила Романовича під час походу Бурундая, але його стримало посольство Берке з вимогою про негайне укладення скріпленого династичним шлюбом миру з монголами і виступ разом із ними проти латинських сусідів, союзників Данила, під загрозою вторгнення до Угорщини⁶⁶. Але Бела IV прийняв Данила Романовича під час його останньої еміграції (1260–1262)⁶⁷, надавши лен в Угорщині. Данило Романович навіть взяв участь в угорському війську в битві при Кресенбрунн 12 червня 1260 р.⁶⁸ Повернувшись з еміграції, король Данило розраховував на підтримку Бели IV у планованій війні з монголами.

Підсумовуючи цей короткий огляд, можна ствердити, що угорська політика галицьких князів часів Данила Романовича була одним із головних напрямів зовнішньополітичної діяльності, визначалася динамікою і прагматизмом, вміло використала всі грубі помилки, які призвели до провалу як угорсько-галицької унії, так і спроби перетворення Галицького князівства на васальне королівство чи герцогство в межах Угорського королівства на зразок Хорватії. Через складні перипетії та конфронтацію сторони дійшли до вигідного обом політичного союзу.

Угорська політика князя Лева Даниловича була активнішою, інколи навіть агресивнішою – без жодних сентиментів він намагався використовувати ці відносини у своїх інтересах. Її можна поділити на три етапи.

Перший – від смерті короля Данила Романовича влітку 1264 р. до смерті угорського короля Стефана V 6 серпня 1272 р. Його можна схарактеризувати як тісний союз.

В умовах конфронтації з братом Шварном Даниловичем, який претендував на литовську спадщину та Галицьке князівство, а також доволі холодних стосунків із

⁶³ Wertner M. Az Árpádok czaládi története. – 485–488 old; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / [ed. G. Fejer]. – Buda, 1832. – Т. 7. – Р. 216.

⁶⁴ Fischer M. Merkwürdigere Schicksaie des Stiftes und der Stadt klosterneuburg aus Urkunden gezogen II (Urkundenbuch) / M. Fischer. – Wien, 1815. – N 60; Fontes Rerum Bohemiarum. – Praha, 1874. – Т. 2. – Р. 289; *Ibid.* – Praha, 1875. – Т. 3. – Р. 312; Continuatio Lambacensis / [ed. W. Wattenbach] // MGH. – Hannoverae, 1925. – Т. 9. – Р. 599.

⁶⁵ Войтович Л. Князі Роман Данилович і Василько Романович – протопласта князів Острозьких / Л. Войтович // Острозька давнина. – Остріг, 2013. – Вип. 2. – С. 11–25.

⁶⁶ Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. – Р. 239–240.

⁶⁷ Войтович Л. Остання еміграція короля Данила Романовича / Л. Войтович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 13. – С. 89–96.

⁶⁸ "... Данило король Русі з своїми синами та підрозділами русі і татар...": Codex diplomaticus Hungariae / [ed. G. Fejér]. – Buda, 1829. – Т. 4. – Bd. 3. – Р. 15–17; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravia / [ed. C. Erben, J. Emler]. – Pragae, 1882. – Т. 2. – Nr. 271. – Р. 103–104.

дядьком Васильком Романовичем, орієнтація на союз з Угорщиною була для Лева Даниловича визначальною. Невдовзі після смерті Данила Романовича, 5 жовтня 1264 р. на весіллі сина Бели IV, славонського герцога Бели та Кунігунди, доньки маркграфу бранденбурзького Оттона III, поблизу м. Потенбург серед гостей зі сторони угорського короля був *der kunic von Râzen*⁶⁹, яким, за добре обгрунтованою версією сербського історика Дюри Гарді, був саме Лев Данилович⁷⁰. Весілля, яке фактично було з'їздом володарів Центрально-Східної Європи, Лев Данилович використав для укріплення своїх зв'язків.

При дворі Бейли IV у квітні 1268 р. перебувала і дружина князя Констанція. Там вона зустрічалася зі своїми сестрами Кунегундою, дружиною Болеслава Сором'язливого, та Іоланою, дружиною калішського князя Болеслава Побожного⁷¹. Ці поїздки не випадкові. Через тестя і дружину Лев Данилович підтримував союзні відносини з польськими князями. Усі три доньки угорського короля дружили між собою, приїздили одна до одної і впливали на позицію своїх чоловіків⁷². Як свідчить Житіє св. Кінги (Кунегунди), дружини Болеслава і сестри Констанції, обидва двори були близькими і Кінга часто приїздила до Львова⁷³.

Намагався перетягнути на свою сторону Болеслава Сором'язливого і Шварн Данилович, який ще в 1265 р. розглядав краківського князя як союзника⁷⁴, але вже в 1266 р. дійшло до відкритої війни⁷⁵. У ній Шварна підтримав тільки Василько Романович. Галицькі війська не прийшли на допомогу. Волинським князям так і не вдалося вплинути на позицію краківського сусіда. До смерті Болеслав Сором'язливий залишався вірним другом і союзником свояка Лева Даниловича. Якщо вони змінювали політичні симпатії, то робили це завжди разом.

Лев зумів завадити Шварнові опанувати Литовське князівство й одержав важливого союзника в особі противника Шварна – Тройдена. Шварн Данилович помер у 1269 р.⁷⁶ Того ж року помер і Василько Романович⁷⁷. Після смерті Шварна Даниловича Лев без проблем підпорядкував собі Холмське та Дорогичинське князівства. Зі смертю дядька Василька Романовича він став повноправним сюзереном всієї Галицько-Волинської держави, тобто *королівства Русі*. 3 травня 1270 р. помер тесть Лева Даниловича угорський король Бела IV. Його наступник король Стефан V відразу відновив війну проти чеського короля Пшемисла II Оттокара, якого вважав головним ворогом, особливо після втрати Штірії. Стефан V був одружений з Єлизаветою Половчанкою (Ержебет Кун), донькою половецького хана Котяня, який перейшов на службу до Бели IV. Її старша сестра була матір'ю першої дружини

⁶⁹ Ottokars österreichische Reimchronik / [ed. von J. Seemüller] // Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken. – Hannover, 1890. – Т. 5, pars 1. – Р. 106.

⁷⁰ Гарді Д. Хто був *der kunic von Râzen* на весіллі герцога Бели, молодшого сина угорського короля Бели IV і Кунігунди Бранденбурзької, яке відбулося біля міста Pottenburg 1264 року / Д. Гарді // Княжа доба. – Львів, 2011. – Вип. 5. – С. 199–208.

⁷¹ Там само.

⁷² Homza M. Sytuacja polityczna Spisza do początków XIV w. / M. Homza // Historia Scepisii. – Bratislava; Kraków, 2009. – Vol. 1. – S. 152.

⁷³ Див.: Monumenta Poloniae Historica. – Lwów, 1884. – Т. 4. – S. 672.

⁷⁴ Ипатьевская летопись... – Стб. 864.

⁷⁵ Там же. – Стб. 864, 867.

⁷⁶ Там же. – Стб. 868.

⁷⁷ Там же. – Стб. 869.

короля Данила Романовича. Виходило, що Лев Данилович доводився Стефану V одночасно і свояком, як чоловік Констанції Бейлівни, і внучатим племінником, як син Анни Мстиславівни. Через вплив своїх дружин Кунегунди та Констанції свояки і союзники Болеслав Сором'язливий та Лев Данилович відразу ж стали союзниками молодого угорського короля – свояка і брата їхніх дружин⁷⁸. Традиційний союз Угорщини, Польщі й *королівства Русі* продовжив існування.

У 1270 р., готуючись до війни проти Чехії, Стефан V відрядив два посольства до Золотої Орди⁷⁹, очевидно, з допомогою Лева Даниловича і через його землі. Одне з них, напевно, до Ногая.

1271 р. Болеслав Сором'язливий з Левом Даниловичем виступили проти союзника Чехії – вроцлавського князя Генріха IV Пробуса. Лев Данилович змусив й обох волинських князів взяти участь у цьому поході. Луцький князь Мстислав Данилович пішов із військом сам, а володимирський князь Володимир Василькович прислав військо з воєводою Желиславом⁸⁰. Листи вроцлавського єпископа Томаша дають змогу стверджувати, що в цьому поході взяли участь і половці та литовці⁸¹, останніх, безперечно, теж залучив Лев Данилович. Волинських князів проблеми угорсько-чеських відносин не цікавили, але вони взяли участь у цій війні як васали нового сюзерена *королівства Русі* – Лева Даниловича. При цьому, якщо Мстислав Данилович, якого така зміна ситуації укріплювала на луцькому престолі, пішов у цей похід без особливого примусу, то для Володимира Васильковича це явно вимушене визнання зверхності двоюрідного брата. За характером він взагалі був далеким від війн, тим більше суперництва угорського та чеського королів.

Ця війна закінчилася перемир'ям у таборі під Пожонню (Братиславою) 2 липня 1271 р., після чого 14 липня 1271 р. у Празі укладено мир. В обох документах на стороні короля Стефана V згадано і “зятя нашого Лева руського князя” (“*Leonem generum nostrum Ruthenorum ducem*”), а також його братів⁸².

Другий етап – від 6 серпня 1272 р. до загибелі Ласло Куна 10 червня 1290 р. – позначений жорстокою конфронтацією, тому його варто розглянути докладніше.

Барон Іоакім Гуткелед, син бана Славонії Стефана Пектарі, який урядовав у 1248–1264 рр., успадкувавши посаду бана після батька, очолив один із найпотужніших баронських кланів королівства. 24 червня 1272 р. він захопив у полон малолітнього принца Ласло і відвіз до замку Капронца (Копривниця поблизу Загреба). Король Стефан V негайно оточив замок. У таборі під стінами замку король довідався, що активною учасницею цієї змови була його ж дружина королева Єлизавета Половчанка (Ержебет Кун), коханка бана. Запальний, вибуховий Стефан V не витримав цієї звістки і раптово помер 6 серпня 1272 р. Король мав всього 33 роки.

⁷⁸ *Homza M. Sytuacja polityczna Spisza...* – S. 162.

⁷⁹ *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus continuantus* / [ed. G. Wenzel]. – Pest, 1874. – V. 12. – № 3. – P. 7.

⁸⁰ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 870.

⁸¹ *Schlesisches Urkundenbuch* / [ed. Winfried Irgang]. – Köln; Wien, 1988. – T. 4. – № 124–127.

⁸² *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* / [ed. A. Theiner]. – Roma, 1859. – V. 1: (1216–1352). – № 80; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* / [ed. J. Emier]. – Pragae, 1872. – V. 2 (1253–1310). – № 753; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* / [ed. J. Šebánek i S. Dušková]. – Pragae, 1981. – T. 5/2. – № 636–637.

Барон і королева Єлизавета поспішили 3 вересня 1272 р. у Секешфегерварі проголосити королем юного Ласло IV, але їх підтримала тільки частина баронства. Оточення короля Бели IV висунуло претендентом на престіл 22-річного Белу Ростиславовича, князя Мачви і внука короля Бели IV, який доводився племінником Левові Даниловичу та Болеславові Сором'язливому та свояком королю Чехії Пшемислові II Оттокару. Хоча останній погодився з коронацією двоюрідного брата, королева й барон Гуткелед продовжували його боятися. У листопаді 1272 р. на бенкеті князя Мачви підступно вбив соратник Гуткеледа барон Генріх Кесегі (Нейметуйварі)⁸³. Белу Ростиславовича потяли буквально на шматки, які з великими труднощами позбирала для поховання його сестра Маргарита, абатиса кларисок. Маргарита та Бела були близнятами. Першим на загибель свояка відреагував чеський король Пшемисл II Оттокар, який в 1273 р. вторгся до володінь короля Ласло IV і зайняв Дьор, Мошон та Шопрон. У його руки потрапили коронаційні інсигнії угорських королів. Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий не допомогли угорцям, підтримавши партію противників клану Гуткелед–Кесегі. Тепер усі троє свояків почали об'єднуватися проти Угорщини – досі їхнього основного союзника. На думку словацького дослідника Мартіна Гомзи, визначальною була позиція Кінги, активного політика, яка через сестер впливала на їхніх чоловіків, не кажучи про власного – краківського князя⁸⁴.

Барон Й. Гуткелед у 1273 р. очолив Королівську раду в ранзі королівського надскарбія і брагиславського жупана (*magister tauarnicozum et comes de Posonio*⁸⁵). Шукаючи компромісу в цій напруженій ситуації, він поспішив одружитися з Марією, донькою Романа Даниловича та Гертруди Бабенберг⁸⁶. Марія була спадкоємицею частини Штірії з центром у Юденбурзі і племінницею Лева Даниловича. Переконавшись у тому, що цей шлюб йому не допоміг, він звернувся до нового німецького короля Рудольфа Габсбурга.

Дрібний швейцарський граф Рудольф Габсбург, якого 1 листопада 1273 р. обрано німецьким королем, зіткнувся з опозицією чеського короля Пшемисла Оттокара II, який також претендував на німецьку корону і тепер ігнорував новообраного короля, надалі титулюючи його графом. Щоби змусити чеського правителя визнавати себе сюзереном, Рудольф I у 1274 р. виступив із широкою програмою повернення самовільно захоплених після 1245 р. імперських ленів (коли усунення Фрідріха II Гогенштауфена призвело до безладу в імперії)⁸⁷. Чеський король також захопив та приєднав тоді Австрію, Штірію й інші землі. Рудольф Габсбург не планував воювати з могутнім чеським правителем. Він був готовий легалізувати захоплені Пшемислом II Оттокаром імперські лени в обмін на своє формальне визнання. Чеському королю досить було переступити через свої амбіції, але він цього не зробив. Наприкінці 1273 – на початку 1274 р. в Опаві Пшемисл II Оттокар уклав союзну угоду з краківським князем Болеславом Сором'язливим, до якої приєднався

⁸³ Див.: Szabó K. Kun László 1272–1290 / K. Szabó. – Budapest, 1886.

⁸⁴ Див.: Homza M. Sytuscja polityczna Spiszu... – S. 162.

⁸⁵ Codex diplomaticus patrius Hungaricus. – Győrött; Budapest, 1867. – Т. 2. – № 7. – Р. 12–14.

⁸⁶ Kristó G. Magyarország története 895–1301 / G. Kristó. – Budapest, 2006. – 263–265 old.

⁸⁷ Див.: Moeller B. Deutsche Geschichte: Mittelalter / B. Moeller, M. Heckel, R. Vierhaus, K. O. Freiherr von Aretin. – Goettingen, 1985.

і Лев Данилович⁸⁸. До Львова вирушило чеське посольство, з яким поверталися і золотоординські послы⁸⁹.

Барон Й. Гуткелед загинув у квітні 1277 р. в боротьбі зі славонськими магнатами Бобоничами, але Угорщина все тісніше зближувалася з німецьким королем проти трьох свояків: Пшемисла II Оттокара, Болеслава Сором'язливого та Лева Даниловича. 13 липня 1277 р. укладено угорсько-німецький союз, а 11 серпня обидва королі зустрілися в Хеймбурзі на австрійсько-угорському пограниччі⁹⁰. Тоді ж союз трьох свояків скріплено ще однією шлюбною угодою: донька Лева Даниловича Олена видана за Казимира, старшого сина опольського князя Владислава, васала чеського короля і родича краківського князя⁹¹. Рудольф Габсбург ще пробував боротися за Лева Даниловича. 21 серпня 1277 р. він доручив провести переговори з ним ченцю-мінориту Генріхові фон Брене, молодшому синові Дітріха фон Веттіна графа фон Брене, та Євдокії, доньки мазовецького князя Конрада й Агафії Святославівни, доньки перемишльського князя Святослава Ігоревича. Але ця місія не була успішною⁹².

Війна розгорнулася 1278 р. і закінчилася жорстокою битвою біля Дюрнкрута (Сухі Крути) на Моравському полі, поблизу впадіння Морави в Дунай, недалеко від Відня 26 серпня 1278 р. Загибель у ній короля Пшемисла II Оттокара нарешті розрубувала "австрійський вузол" і перетворила Австрію в багатівікову опору династії Габсбургів⁹³.

Війська Лева Даниловича та Болеслава Сором'язливого зазнали в битві, яку виграв Рудольф із допомогою угорсько-половецьких військ Ласло IV, значних втрат. Сам князь Лев не взяв у ній участі через вторгнення до Пониззя половців, спровокованих угорським королем. Антиугорська війна, яка після цього розгорілася і супроводжувалася ординським вторгненням у 1285 та 1287 р., закінчилася приєднанням жупи Берек та інших земель у Закарпатті⁹⁴. Цікаво, що ранній герб

⁸⁸ Monumenta Poloniae Historica. – Lwów, 1872. – Т. 2. – Р. 841–842; Т. 3. – Lwów, 1878. – Р. 175.

⁸⁹ Idem. – Р. 61.

⁹⁰ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / [ed. G. Fejer]. – Buda, 1829. – Т. 5. – В. 2. – Р. 388–393.

⁹¹ Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich / K. Jasiński. – Wrocław, 1977. – Т. 3. – С. 5–38; Sroka S. Z dziejów dosunków polsko-węgierskich w późnym średnowieczu / S. Sroka. – Kraków, 1995. – С. 34–36; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich / D. Dąbrowski. – Poznań; Wrocław, 2002. – С. 217–225.

⁹² Mika N. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278 / N. Mika. – Racibórz, 2008. – С. 95.

⁹³ Войтович Л. Лев Данилович і загадки "австрійського узла" (1272–1278) / Л. Войтович // *Rossica Antiqua*. – 2011. – № 2(4). – С. 120–139; *Його ж.* Князь Лев Данилович. – Львів, 2012. – С. 131–138; *Його ж.* Лев Данилович: Спроба відтворення справжнього портрету "безчесного князя" // *Średnjowiecze Polskie i Powszechne*. – Katowice, 2012. – Т. 4(8). – С. 58–94; *Його ж.* Угорська політика князя Лева Даниловича // *Українсько-угорські етюди*. – Львів, 2012. – Вип. 2. – С. 46–75; *Його ж.* Лев Данилович: "князь думен и хоробор на рати" чи "безчесний князь"? // *Україна в Центрально-Східній Європі*. – Київ, 2013. – Вип. 12–13. – С. 149–190; Паршин И. Битва при Дюрнкруте 26 августа 1278 г.: альянс Льва Даниловича и Пшемисла II Оттокара / И. Паршин // *Rossica Antiqua*. – Санкт-Петербург, 2012. – № 1(5). – С. 95–106; *Його ж.* Галицько-чеський союз у битві при Дюрнкруті 1278 року (на основі "Hermannii Altahensis annales") // *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія*. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 156–160; *Його ж.* Участь Лева Даниловича у битві при Дюрнкруті 1278 року (на підставі латиномовних джерел XV століття) // *Княжа доба: історія і культура*. – Львів, 2012. – Вип. 6. – С. 187–193.

⁹⁴ Войтович Л. О времени включения Закарпатья в состав Галицко-Волынского государства / Л. Войтович // *Русин. Международный исторический журнал* / [отв. ред. С. Суляк]. – Кишинев, 2011. – № 4(26). – С. 5–25, 160–167.

центру жупи м. Ломпертсас (нині Берегово) – лев, який спинається на скелю, тожний ранньому гербу Львова⁹⁵.

І третій етап – від загибелі Ласло Куна, тобто 10 червня 1290 р., до смерті Лева Даниловича чи, радше, його відходу до монастиря після битви на р. Куқанлик 15 вересня 1300 р. Це був етап відновлення союзу з Угорщиною, в ході якого 1291 р. Лев Данилович допоміг Андрію III відстояти корону в боротьбі з Альбрехтом Габсбургом⁹⁶.

Отже, можна ствердити, що угорська політика князів Данила Романовича і Лева Даниловича була одним із головних напрямів їхньої зовнішньополітичної діяльності, відзначалася динамікою і прагматизмом, вміло використала всі грубі помилки сусідів, які призвели до провалу як угорсько-галицької унії, так і спроби перетворення Галицького князівства на васальне королівство чи герцогство в межах Угорського королівства на зразок Хорватії. Після 1247 р. відносини між обома сторонами були переважно союзними. Радше винятком є бурхливий період 1272–1290 рр., коли обставини штовхнули свояків Лева Даниловича та Ласло Куна у протилежні сторони. Загалом угорська політика Данила Романовича та Лева Даниловича була доволі успішною.

Леонтій Войтович. Венгерская политика галицких князей времен Данила Романовича и Льва Даниловича (1205–1301)

Впервые в историографии проанализировано главное направление внешнеполитической деятельности галицких князей в XIII в. – отношения с Венгерским королевством. Используются латиноязычные источники, на которые ранее исследователи не обращали внимания. Предпринята попытка периодизации отношений по признакам изменений их характера и объяснение причин этих изменений, в частности причин неудачных попыток аннексировать Галицкую землю или полностью подчинить ее Арпадам.

Ключевые слова: венгерская политика, Галицкая земля, Даниил Романович, Лев Данилович, Бела IV, Стефан V, Ласло Кун.

Leontii Voitovych. The Hungarian policy of Galician rulers in the times of Danylo Romanovych and Lev Danylovych (1205–1301)

The article makes the first attempt in the historiography to analyse the Hungarian direction of the Galician rulers' foreign policy in the 13th century. It is based on the Latin sources that have not been used previously by other researchers. It offers a periodization of relations between the Kingdom of Hungary and Galicia based on the analysis of evidence of changes in the nature of these relations. In particular, the article focuses on the causes of unsuccessful endeavours of Árpáds to either annex Galician lands or to establish dominance in the region.

Key words: Hungarian direction of foreign policy, Galician lands, Danylo Romanovych, Lev Danylovych, Béla IV of Hungary, Stephen V of Hungary, László Kun of Hungary.

⁹⁵ Пачовський В. Срібна земля / В. Пачовський. – Ужгород, 1993. – С. 41; Войтович Л. Галицько-Волинські етюди / Л. Войтович. – Біла Церква, 2011. – С. 298.

⁹⁶ Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis / [ed. G. Fejer]. – Buda, 1844. – Т. 11. – В. 1. – Р. 180; Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Львів, 1905. – Т. 3. – С. 98–100.